

I- GİRİŞ

Entegrasyon kavramı genel anlamda müteşebbislerin ekonomik ve hukuki yönden bir bütün olarak birleşmeleri (bütünleşmeleri) olarak kullanılmaktadır.

Bir diğer tarife göre; mahiyetleri birbirinden farklı olmakla beraber yek diğerlerini tamamlayıcı fonksiyona sahip bulunan ünitelerin, aralarında birleşerek bir gövde haline gelmelerine entegrasyon (Bütünleşme) denilmektedir. Bütünleşme hareketleri hem firma seviyesinde hemde milletlerarası düzeyde olmaktadır /1. Bu tanımları artırmak mümkündür. Biraz daha değişik açıdan entegrasyon; belirli bir imalat türü üzerinde çalışan bir organizasyonun, bu imalatın gerçekleşmesi için gerekli yan sanayii kollarını da kendi bünyesinde toplamasıdır, diye ifade edilebilir /2.

Entegrasyon hareketleri ile geniş bir pazar yaratılmakta, ticaret hacimleri artırılmakta ve entegre ülkelerin diğer ülkelere bağlılık dereceleri azaltılmakta, sınai üretimi daha verimli bir hale sokmak mümkün olmakta, tarımsal ürünlerinde dış piyasalarda rekabet imkânları biraz daha kolaylaşmaktadır. Yabancı sermaye çekme ve bundan olumlu şekilde faydalanma olanağı, diğer ülkelerin gümrük vergilerini indirmeye zorlamak söz konusu olabilmekte, ödemeler dengesi güçlüklerinin azaltılması, yeni iş alanlarının yaratılması gibi avantajlarda sağlanabilmektedir /3.

Entegrasyon (bütünleşme) şeklindeki ekonomik uygulamalar günümüzün

modern ekonomik hayatında, tarımında ve kooperatifçiliğinde uygulama ortamı bulmaktadır. Aslında bu gibi uygulamalara daha ziyade sınai girişimlerinde rastlanılmakla beraber, tarımdaki uygulama da pek ender değildir. Genel olarak entegrasyon yatay ve dikey olarak iki ana bölümde mütalââ edilmektedir.

Dikey (Vertikal) entegrasyon; yaygın şekilde çelik endüstrisinde görülür. Bir takım demir-çelik fabrikaları maden sahibi firmalara iştirak ederler, yönetimlerinde söz sahibi olarak kendi üretimlerinin aksamadan yürütmesini ve pazarlamanın en uygun şekilde gerçekleşmesini planlamış olurlar.

Yatay (Horizantal) entegrasyon; aynı imalat türleri üzerinde faaliyet gösteren çeşitli kuruluşların ekonomik ve hukuki kayıtlar altında birleşmelerini ifade etmektedir. Bu uygulamalardan teknik mükemmellik sağlandığında, yönetim giderlerinde, alım maliyetlerinde satış masraflarının düşürülmesinde önemli kazançlar sağlamaktadır. Bu tip işletmelerin satışı monopol fiyatlarıyla yapabildikleri sürece fazla kazanç sağladıkları bir gerçektir. Yatay bütünleşme, bir teşebbüsün üretime tahsis ettiği kaynakların yeterince üretken kullanılmadığı durumlarda, kaynak kullanımının geliştirilmesi ile yeni imalat türlerine geçişi sağlayabilmektedir. Bu sayede bütünleşmelerde, büyük teşebbüslerin avantajlarına kavuşulabilmekte, ilave yatırımlar yapılabilmektedir.

1/ Ak İstisat Ansiklopedisi. Ak Yayınları Cilt 1, Sermet Matbaası İstanbul 1973. S. 148.

2/ İ. Cevat Akyol. Karınca. Şubat 1971. Sayı : 410.S.3.

3/ Necdet Serin "Entegrasyon Paketlerinin nedeni ve Tarihsel Gelişimi". MPM. Türk Ekonomisinde Entegrasyon Sorunları Semineri. MPM. Yayınları No. 103. Ankara 1971. S. 43 - 58.

Tarımda vertikal entegrasyon, pazarlardan üretim mallarının temini, üretim, üretimi yarı ve tam mamül hale getirme aynı zamanda ham, yarı ve tam mamül maddelerin toplanma, nakliye, depolama ve dağıtımı ile ilgili kademe-leri arasındaki iki veya daha fazla müteşebbisin koordine bir şekilde karar verme ve faaliyet göstermesi olarak tanımlanmaktadır 1/. Tarımda yatay entegrasyon, ekonomik faaliyetin belli bir kademesinde işbirliğine gidilmesi anlamına gelmektedir. Yatay entegrasyonda entegre olmuş işletmeler, üretim veya ticari faaliyetlerini aynı esaslar çerçevesinde yürütmektedirler. Tarımsal üretim safhasında yatay entegrasyona gidilmekten maksat, bir bölgede üreticilerin bir veya birkaç üretim dalında eşit esaslar dahilinde üretimde bulunmalarıdır. Bu tip işbirliği üreticiye malını, değişen pazar isteklerine göre ayarlama ve pazar-daki arz pozisyonunu güçlendirme gibi yetenekleri sağlamaktadır. Diğer taraftan pazar hakkındaki gerekli bilginin daha rasyonel bir şekilde iletilmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmaktadır 2/.

II- TARIMSAL ÜRETİM, PAZARLAMA ve KOOPERATİFLERDE ENTEGRASYONUN TEMEL UYGULAMA ŞEKİLLERİ

Çiftlik içi kooperasyon (inter farm cooperation) ve çiftliklerin dikey (vertikal) ve yatay (Horizantal) entegrasyonu

terimleri artık yaygın olarak kullanılmakta ve uygulamalar artmaktadır. Örneğin, Fransa'da birçok çiftçi, arazilerini müşterek işlemek için birleşmişlerdir. Bu gibi "İnter farm cooperation" uygulamaları diğer ülkelerle göre daha gelişme göstermiş ve "Agriculture de groupe" "Groupement agricole d'exploitation on Commun"ler olarak görülmektedirler. Bu uygulamalardan pazar ihtiyaçları için geliştirilmiş tatbikat ve daha iyi ekonomik neticeler elde edebilmek için çiftçilerin yakın kooperasyonu kastedilmektedir. Vertikal entegrasyon halinde, kontrat esasına göre veya direkt entegrasyon şekliyle ürünlerin üreticiden tüketiciye belirli kanallardan geçerken çeşitli safhaları ile uğraşmaktadır. Horizantal anlamda üretim tedbirlerinin koordinasyonu neticesinde, daha geniş miktarda unifom üretim ve bunların dağıtımı, üretimin aynı safhalarında çalışma, üretici teşebbüslerinin işbirliği ve emeğin uygun şekilde dağılımını tesis etmek mümkün hale gelmektedir 3/.

Memleketimizde pazara dönük üretimin artırılması bilhassa üçüncü plan döneminde hedef olarak alınmıştır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde teknolojinin yaygınlaştırılması, pazarlamanın ve üretimle gıda sanayii ilişkilerinin etkin biçimde kurulması ve kooperatifleşmenin geliştirilmesi gereğine işaret edilmektedir. Pazara dönük üretimin ar-

1/ O. Strecker, G. Roller. Landwirtschaft und ihre Marktpartner Neue Formen der Zusammenarbeit, Hiltrup bei (westf) 1963. S. 20. Naklen. Vahap Özkan. Tarımsal Ürünlerin Pazarlanmasında Bünyesel Değişmeler ve Rasyonel Pazarlama sisteminin geliştirilmesinde entegrasyonunun önemi ve Uygulama İmkânları. Ata. Üni. Zir. Fak. (Yayınlanmamış, Teksir) S. 24.

2/ Vahap Özkan. A.g.e.S. 22.

3/ Otto Schiller. "Cooperation and Integration in Agricultural Production". Asia Publishing House India. 1969. S. 11-13.

tırılabilmesi için ulaşım ağı, pazarlama alt yapıları, istikrarlı fiyatlar, etkin bir örgütlenme ve kredileme önemli faktörler olarak gösterilmektedir. Plan bu ilkelere tesbit ederken, işlenen toprakların sınırlarına yaklaştığı teknolojinin genellikle geri, verimliliğin belirli ürünler dışında düşük, alt yapının-ve kamu hizmetlerinin yetersiz olduğu varsayımından hareket etmektedir. Memleketimizde üreticilerin pazarlaması ve mahsüllerini değerlendirme hizmetini yapan az sayıda şirketleri dikey müteşebbis entegrasyonuna örnek olarak vermek mümkündür. Bu şirketler Antalya'da ANTAR, İzmir'de EGEMES, TARIMTAŞ, Bursa'da ZÜRÇAŞ, MARTAŞ, Mersin'de TÜDAŞ, Adan'da ÇUKUNAM, Sakarya'da SATÜDAŞ ve yine Bursa'da Tam bir çiftçi kuruluşu olan BURSAN'dır. Çiftçilerimizin de iştirak ettiği bu şirketler Türk Ticaret Kanununa göre kurulmuştur. Büyük üretim bölgelerinde kurulmuş olan bu şirketler özellikle ihracat konularında faaliyet göstermekle beraber tarımsal ürünlerin satışını iyi şartlarda yapmayı ve ürünlerin işlenmesini hedef almışlardır.

A) Yatay Etegrasyonun tarımsal Üretim ve Pazarlanmasında Uygulama Şekilleri

Daha önce ifade edildiği gibi tarımsal üretim alanlarında yatay entegrasyonun tatbikat şekilleri kooperatifler, üretici grupları, birlikler ve merkezi teşkilatların uygulamalarıyla temayüz etmektedir. Yatay entegrasyonun uygulama şekilleri:

- 1- Üretimin rasyonelleşmesi.
- 2- Üretimin kalitatif ve kantitatif olarak pazara uydurulması,
- 3- Arzın konsantrasyonu ve ürünlerin toptan arzı. 1/.

1- Üretimin rasyonelleşmesi: Pazar tercihlerini yapma durum ve tekniğinden yoksun olan ülke üreticileri üretimlerini kendi kişisel tercihlerine göre yapmaktadırlar. Bu durum hava koşullarının haricinde üretimlerde yıllar arasında önemli tahavvüllere neden olmaktadır.

Üreticiler pazardaki alıcılara karşı güçlü olabilmek için devamlı olarak çeşitli şekillerde devlet desteği ile 2/ yürümezler.

Ancak devlet bu kademede yine desteğini esirgemez ve bazı kolaylıklar sağlarsa milli ekonomi yönünden de,

1/ Vahap Özkan. A.g.e. S. 27-51.

2/ Devlet desteği kavramı çok geniş bir uygulamayı ifade etmektedir. Genel olarak verilmiş şekillerine göre Sübvansiyonlar:

1) Nakit olan verilen	2) Nakit gibi verilen
a) Maktu yardım şeklinde	a) Kredi
b) Prim şeklinde	b) Garanti ve kefalet sübvansiyonları
c) Prim benzeri şekillerde-	c) Bedelsiz veya tanzimatlı mal ve hizmet
aa) Garantili alım fiyatları	3) Alınacak vergi, resim ve
bb) Destekleme alımları	harçlarından feragat.
cc) Taban-tavan fiyatları	

KAYNAK: Tefik Pekin. Teşvik Tedbirleri Olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri. Ege Üni. Z. F. Yayın No. 202. 1974. S. 43.

çiftçiler açısından da ve gelecek yönün den daha uygun bir politika olacaktır.

2- Üretimin kantitatif ve kalitatif olarak pazara uydurulması: Üreticiler işbirliği sayesinde, üretimlerini istanilen zaman ve çeşitte miktar olarak ayarlanmasıyla arz ve fiyat dalgalanmalarının en az seviyeye indirilmesine yardımcı olabilmektedir. Üretimin kalitatif olarak pazar isteklerine uydurulması ile malları cins ve kalite olarak pazar isteklerine uydurmak, buna bağlı olarak da ürün sevkinin pazara aksamadan intikalinini yapmak kastedilmektedir.

Ülkemizde tarımsal ürünler pazarlanmasında yukarıda ifade edilen hususların ne kadar aksaklıklar içerisinde olduğunu görmek için sadece bir tüketici vatandaşı olarak pazara çıkmak yetmektedir. Oysa arzu edilen düzenlemeler üreticilere ait çok iyi organize olmuş birlikler, kooperatifler kanalıyla yapılabilmektedir. Bilinmektedirki, standardizasyon uygulamasına en fazla uyan kurumlar tarım satış kooperatifleri ve birlikleridirler. Standartlaşma sayesinde ürünlerin satışının rasyonel bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmaktadır.

3- Arzın konsantrasyonu ve ürünlerin toptan pazara arzı: Arzın konsantrasyonu ile talebe cevap verebilecek durum sağlanırken, diğer taraftan da pazarlama hizmetlerinin daha iyi ve ucuz sağlanması temin edilmektedir. Üreticilerin birleşerek piyasaya toptan ürün arz etmeleri onlara rekabet gücü, büyük iş hacmi, pazarlık gücü kazandırdığı gibi

aracıya giden kazançlarında kendilerine kalmasını temin etmektedir.

B) Dikey Enetegrasyonun Tarımsal Pazarlamada Temel Uygulama Şekilleri

1- Vertikal müteşebbis entegrasyonu,

2- Kanuni esaslara bağlı vertikal pazar entegrasyonu,

3- Mukaveleye bağlı vertikal entegrasyon.

1- Vertikal müteşebbis entegrasyonu: Tarımsal ürünler üretim ve satış kademelerinin bir müteşebbis gibi ekonomik ve hukuki yönden faaliyet gösterme şekilleridir. Vertikal müteşebbis entegrasyonunda müteşebbislerin çeşitli kademelerdeki endtegre şekilleri tablo 1 de özet olarak gösterilmiştir 1./

2- Kanuni esaslara bağlı vertikal pazar entegrasyonu: Üreticilerle alıcılar arasındaki işlemler devlet tarafından kanun ve kararnamelerle tayin edilmektedir. Ülkemizde bu uygulamaya çay ve haşhaş ekicisi çiftçi ile devlet arasındaki ilişkiler gösterilebilir. ABD'deki "Marketing Agreement" bu konuda diğer bir örnek sayılabilir.

3- Makaveleye bağlı vertikal entegrasyon: Mukaveleli tarımsal faaliyete ülkemizde şeker pancarı üreticisiyle Ş.Şirketi arasındaki uygulama en belirgin örnek olarak verilebilir. Buna ilâve olarak son yıllarda EBK'nun sözleşmeli alımları ifade edilebilir. Ayrıca yine son yıllarda batı anadoluda gelişme gösteren konserve sanayii ile beraber yukarıda

1/ E.J.Mertmaecker; Die Unternehmenskonzentration im auslaendischen Recht. In: Die Konzentration in der Wirtschaft Bd. 2, S. 989. Naklen. Vahap Özkan. Tarımsal Ürünler Pazarlanmasında... a.g.e. S. 46-47.

Tablo (1) Vertikal Entegrasyonunun Tarım Sektöründeki Temel Görünüş Şekilleri

VERTİKAL ENTEGRASYON		
I. Vertikal müteşebbis entegrasyon (Vertikal konsantrasyon)	II. Kanyini esaslara dayanan vertikal pazar entegrasyonu	III. Mukaveleye dayanan vertikal entegrasyon (Mukaveleli tarımsal faaliyet)
2. Vertikal müteşebbis ilişkileri	Üreticiler ve pazarlama müteşebbisleri arasında ürünlerin sevkinin devlet tarafından kani esaslara bağlanmış olması.	1. Müferit mukaveleli bağlantılar
a) Kapital ilişkileri		a) Üretim ve ürün sevkii ile ilgili anlaşmalar.
b) Karar verme yetkisine belli ölçülerle sahip olmak		aa) Teknik mevzuatla ilgili anlaşma, kalite, standart, üretim metodu, sevk tarihleri v.s. ile ilgili kararlar.
c. Organlardaki personel ilişkileri		ab) Miktar üzerine anlaşmalar, asgari ve azami fiyatlar, dondurulmuş fiyatlar üzerine alınan kararlar.
d) Müşterek şirketlerin kurulması		b) Üretim vasıtalarının alımı ile ilgili anlaşmalar
2) Vertikal müteşebbis işbirliği		c) İşbirliğinin sevk ve idaresinde üreticilerin görev ve selahiyeti ile ilgili anlaşmalar.
a) Bir firma halinde birleşme (Fusion)		2. Statüye bağlı olan kooperatif ve şirketlerdeki bağlılıklar.
b) Teşebbislerin aralarında anlaşması (Konzern)		
3. Mevcut müteşebbislerin kendi faaliyet sahalarının bir ön veya bir sonraki kademelerinde faaliyet göstererek yeni işletmelerin kurulması		

ifade edildiği gibi mukaveleli faaliyetler görülmektedir. Örneğin, Bursa-Yenişehir'de Dosan Konserve Fabrikasının uygulaması gibi. Bu uygulamalarla her iki taraf da güvencelere bağlı olarak rasyonel çalışma planlarına sahip olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Mukaveleye bağlı vertikal entegrasyon: 1) Ferdi mukaveleli bağlantılar, 2) Statüye bağlı olan kooperatif ve şirketlerdeki bağlılıklar, olarak iki grupta mütalâ edilir. İlkinin tablo 1 deki kısa açıklama ile vermekle yetinip, statüye bağlı vertikal entegrasyonu biraz daha ayrıntılarıyla ileride incelemeye çalışacağız. Yalnız hemen şunu ilâve edelim ki tarım sal alanda entegrasyon uygulamasının başlayıp geliştirilmesinde tarımsal kooperatiflerin önemli rolleri olmuştur. Bu sayede kooperatif ortaklarının ekonomik aktivite ve gelirleri artmıştır. Tarım Satış Kooperatiflerinede ortaklar kooperatifin uğraşı sahasına giren ürünlerde üretimin tümünü kooperatife teslim etmek zorundadır. Ortaklar ürettikleri ürünleri miktar ve çeşit itibarıyla kooperatiflerin tayin ettikleri zamanda beyan etmek durumundadırlar. Bu yükümlülükler mukaveleye bağlı vertikal entegrasyonda statü çerçevesinde üreticilere ait bağımlılığı teşkil etmektedir.

Yatay etegrayonun tarımsalüretim

alanındaki uygulama şekilleri kooperatifler ve üretici gruplarının entegrasyonu şeklindeki. Kooperatif üyelerinin veya birlik mensuplarının yatay entegrasyonla üretimi kalitatif ve kantitatif olarak pazar isteklerine göre ayarlamaları mümkün olabilmektedir 1/. Ayrıca bu gibi uygulamalarla belli bir kaç ürün dalında ihtisaslaşma ile üretimin rasyonelize edilmesi de sağlanabileceği gibi üretimin toptan pazara arz edilmesiyle diğer avantajlar sağlanabilmektedir.

Kooperatifler genellikle perakende ticaretle uğraştıkları için gelişmeleri yatay entegrasyon şeklinde olmuştur. Örneğin; Zirai Donatım kooperatifleri yatay entegrasyona gittiklerinde sun'i gübre faaliyetlerine ek olarak diğer çeşit zirai ihtiyaç maddelerinin satışı yoluna gidebilirler. Tarım kredi Kooperatiflerinin nakdi kredi dağıtım faaliyetleri yanında zirai ve ev ihtiyaç maddeleri satışına girişmesi veya pazarlama çalışmaları yapmaları da bir yatay entegrasyona örnektir. Pazarlama kooperatiflerinde yatay entegrasyon çalışma konusuna giren ürün çeşidinin artışından fazla, belirli bir ürünün satışının artırılması yolunda olur. Bu durum biraz da ortaklarının bir çeşit üzerinde ihtisaslaşmış bulunmalarından doğmaktadır. Bu sebepten bütün pamuk, fındık ve benzeri gibi ürünler üzerinde ihtisaslaşmış böl-

---

1/ Zira modern pazarlama, toplama, derecelendirme, paketlenme, nakliye, depolama, işleme ve dağıtım gibi klasik fonksiyonlarının yerine getirilmesiyle yetinememekte bunun ötesinde hangi malın, hangi kalitede nerede- ne zaman arzu edildiğini tam olarak saptayabilecek rasyonel ve dinamik bir pazar sisteminde gerektirmektedir. Bu durum da arz, talep ve fiyat analizlerini, satış metodunu, pazar strüktürünü ve fiyat politikasını inceleyen bir pazar araştırmasını kapsamına almaktadır. Bu uygulamaları üreticilerin yalnız başlarına yapmaları çok zor hatta pek az imkân dahilindedir.

gesel merkezler kurulması ve bu merkezlerde aynı konuda çalışan çeşitli kooperatiflerin ürettikleri aynı türden ürünleri tek elden ve büyük-ölçüde satışı mümkün olmaktadır 1/.

Kooperatiflerden yatay bütünleşme genellikle federasyonlar tarafından başarıya ulaştırılırlar. Federasyonlar, bilindiği gibi ayrı birim organizasyonların formasyonu ile oluşmaktadırlar. Federasyonlaşma süreci, bütünleşen ünitelerin kazançları için yeni fonksiyonlar icra ederek dikey entegrasyonun da bazı form ve dereçelerini getirmektedirler. Yatay entegrasyonlar, en büyük gelişimlerini bölgesel federatifleşmiş organizasyonlarca yapmışlardır. Faaliyet gösterilen saha, idari problemlerle karşı karşıya ise bu gibi uygulamalarda başarı çok güç olmaktadır. Eğer bir bölgesel alım (tedarik) kooperatifi kendi petrol ürünlerini, hayvan yemini, gübreyi veya tarım makinalarını sağlamayı yatay entegrasyon uygulamaları ile sağlıyorsa, dikey entegrasyon ile de ham materyalin temini, işleme, dağıtım ve araştırma gibi daha büyük başarılarla ulaşabilir demektir 2/.

Kooperatiflerde Dikey Entegrasyon: Belirli bir ürün üzerinde ihtisaslaşmış kooperatiflerin bu ürünün, sadece satışına aracılık etmeyip, onun tarladan depoya sevki, depoda saklanması, işlenmesi, ambalajlanması ve nihayet iç ve dış piyasada satışına kadar bütün pazarlama safhalarını yüklenmelerini bir nevi dikey entegrasyon olarak vasıf-

landırmak gerekir. Örneğin, pamuk ürününün çırçırılması, pamuk ipliği haline getirilmesi, dokunması, konfeksiyon eşyası yapılması ve mağazalarda satışı gibi faaliyetler.

Kooperatif teşekküller tarafından gerçekleştirilen en belirgin dikey entegrasyon hareketi akaryakıt kooperatiflerinde görülmüştür Amerika'da birçok çiftçi akaryakıt kooperatifleri kurmuşlar ve ihtiyaçlarını bu kooperatifler sağlamışlardır. Önceleri akaryakıt, petrol rafinelerinden sağlandığı için ortakların bu işteki kazançları fazla olmaktaydı. Bu durumu önlemek için kooperatifler aralarında birleşerek 1939'da ilk kooperatif petrol rafinesini kurdular. Bunun üzerine petrol kuyularına da bizzat sahip olma yoluna gittiler. Bu gelişme satılan ürünün tedarik kaynağının tam kontrol altına alınmasını hedef alan dikey entegrasyonun belirgin bir örneğidir. Bu sebepten dünyanın bir çok yerinde kooperatifler fabrikasyona giderek satışını yaptıkları ürünlerini bizzat üretimini yapma yoluna gitmişlerdir. Böylece malın tedarikindeki fiyat dalgalanmaları, kalite farklılığı gibi güçlüklerin giderilmesi ve yapılan işin en kârh şekilde neticelendirilmesi mümkün olabilmıştır. Örneğin, sütçülük kooperatifleri her çeşit süt ürünü istihsal eden fabrikalar, ihracat ve satış organizasyonları, soğuk hava depoları kurmuşlar ve bu gibi faaliyetleri mahalli, bölgevi ve milli birlikler içinde organize etmişlerdir.3/

1/ İ.C.Akyol. ....a.g.e. S. 3.

2/ Joseph G. Knapp. "Cooperative Ekspansion Through Horizontal Integration". Agricultural Cooperation. Selected Readings. Edited By. Martin A. Abrahamsen and Claud L. Scroggs. Uni. og Minnesota Press, Minneapolis. P. 357-369.

3/ İ.C.Akyo. a. g.e. S. 4.

Kooperatiflerin dikey entegrasyonları ile bir çok produktiv faktörler kolayca, ucuza alınmakta ve masraflar düşürülmektedir. Bu bütünleşmeler ile sağlanan geniş cesamet ile firma idareci ve diğer iktisat personellerine kavuşmakta geliştirilmiş ekipmanları ve diğer faktörleri kullanmaktadırlar. Entegrasyon ile firmalar pazarlık gücü kazanmakta aracılarının kazancını kendilerine çevirme olanağı doğmaktadır. Vertikal entegrasyon ile üretim ve dağıtım hizmetleri ve diğer safhaları ihtiyaca uydurulur. başarılı üretim prosesleri malların tipi ile miktarı ve kalitesi ile ihtiyaçları için doğru olarak saptanır ve daha müessir neticeye ulaşılır. Tam bir vertikal entegrasyon ile bir çok çiftlik ürünlerinin üreticiden tüketiciye akışı kolaylaştırılmış olmaktadır 1/.

Dikey entegrasyonlar firmaların üretimde kullandıkları ham ve yardımcı maddeleri bizzat üretmek suretiyle imalatta bulunmalarını temin ettiğinden bu maddeleri bulamama riskini bertaraf etmektedir 2/.

Kooperatiflerde Federatif Örgütlenmeler ve Entegrasyon: Kooperatif federasyonları kurumların kurumudurlar. Burada uygulamalar mahalli ürünlerin çeşitlerine göre tarım endüstrileri içerisinde yatay entegrasyona ve ayrıca pekatleme, satış, işleme ve ihraç gibi aktivitelerle de dikey entegrasyona konu teşkil eder 3/. Bubakımdan kooperatiflerde üst örgütler oluşturma nedeni,

entegrasyona gitmek gereğinden doğmaktadır.

Gerek dikey ve gerek yatay entegrasyonlarla temerküz yapamıyan kooperatif hareketi culuz ve zayıf kalmağa mahkumdür. Bunun içindir ki her zaman ve her yerde kooperatifçiliği federatif bir rejim olarak ele almağa, politikanın ve prensiplerinin bütünlüğünü kesin olarak korumağa sadece mecbur değiliz fakat aynı zamanda da mahkümüz. Nasıl ki kapitalizm rekabet ekonomisinden kartel, tröst yolu ile monopolcülüğe geçiyor ise kooperatiflerde dikey ve yatay entegrasyonlarla ihtiyaçlarını bizzat imal ve üretim yoluna girdiler ve kısa bir zamanda önemli aşamalara vardılar. Kooperatifçiliğin dinamik karakterleri, dinamik teşkilatı zaruri kılmış ve bu zaruretin neticesinde de federatif rejim teessüs etmiştir. Bu bakımdan Federasyonlarını yaratmayan kooperatifleri reşit dahil saymamak lazım gelir. Kooperatiflerin temeküz kurumlarını teşkil eden kooperatif birliklerinde unionlarda, kartal ve tröstlerde olduğu gibi ne şahısların ve ne de grupların tasarruf ve hakimiyeti ve ne de şef prensibi ve genel surette otokratik metodlara asla yer verilmemiştir. Birlikleri kooperatifler, kooperatifleri de ortaklar idare eder 4/.

Türkiye'de kooperatiflerin merkezi örgütlenmeleri birlikler, kooperatif Merkez Birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği şeklinde olacağı 1163 sayılı kooperatifler kanununda belirtilmiştir. Tarım Kooperatifleri kendi ara-

1/ E.Fred Koller. "Vertical Integration of Agricultural Cooperatives" . in Agricultural Cooperation. a. g. e. S. 370-375.

2/ Zeyyat Hatipoğlu. Pazarlama. Hüsnütebiat Matbaası. İst. 1968. S. 50.

3/ Agricultural Cooperation. a.g.e. S. 369.

4/ Remzi Saka. Kooperatifçilik Dersler. İst. 1944. S. 195-197.

larında ve kendilerinin üstünde ve bizzat kooperatiflerin ihtiyaçlarını karşılamak için birleşerek Tarım Kooperatifleri birliklerini meydana getirmektedirler. Bu birlikler kooperatiflerin kooperatifleri olmaktadır. 1/.

Tarım Kooperatifleri Merkez Birliklerine tarım kooperatifleri federasyonları da denilmektedir. Genellikle aynı konudaki muhtelif tarım kooperatifleri birliklerinin kooperatif şeklinde birleşerek meydana getirdikleri bir merkezi örgüttür. Örneğin, Türkiye'de muhtelif Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri birleşerek bir Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TARKO) kurmuşlardır. Tarko'nun faaliyetleri; ortak birliklerin ürünlerini içde ve dışda pazarlamak, her türlü ihtiyaç maddelerini içden ve dıştan temin etmek, tesisler kurmak bunları edinmek veya iştirak etmek, nakliye- depolama-sigorta işlemleri yapmak ve bilgi toplamak, araştırma yapmak ve eğitim programları uygulamak gibi üst seviyedeki fonksiyonlardır Bu fonksiyonlar görüldüğü gibi entegrasyonlarla sağlanan yararlardan farklı değildirlir.

Tarım Kooperatifçiliğini bütün olarak ilgilendiren konularda tarım kooperatifleri merkez birliklerinin biraraya gelmeleri ve tarım kooperatifleri Milli Birliği veya Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu meydana getirmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu Tarım Kooperatiflerinin en üst federatif örgütüdür. Milli kooperatifler birliği veya Milli Kooperatifler Konfederasyonu

tarım ve tarım dışı bütün kooperatiflerin üye olduğu bir organizasyondur. ABD'de "The Cooperative League of the U.S.A." bir milli kooperatifler birliğidir.

Tarımsal kooperatifçilik hareketi sadece birim kooperatiflerin kurulması ve gelişmesi demek değildir. Çünkü birim kooperatifler çiftçinin milli seviyede ihtiyaçlarını giderebilecek ve onları büyük şirketlere, büyük aracı-tefecî ve sanayicilere karşı koruyabilecek güçte değildir. Dünyanın muhtelif ülkelerinde tarım ürünlerinin pazarlanmasıyla uğraşan çok başarılı kooperatif federasyonları mevcuttur. Kanada'da buğday, yün ve canlı hayvan satış kooperatifleri federasyonu, Danimarkada "ki Sütçülük kooperatifleri federasyonu, ABD ve İtalya'daki meyve pazarlama kooperatifleri federasyonları nihayet Afrika'da kahve kakao satış kooperatifleri federasyonları zikre değer 2/.

Memleketimizdeki durum: Bilindiği gibi Türkiye'de en çok rastlanan kooperatif türleri Tarım Kredi, Tarım Satış ve Köy Kalkınma Kooperatifleridir Tarım Kredi Kooperatiflerinin son yıllarda nakdi kredi dağıtım faaliyetleri yanında aynı olarak çiftçi ihtiyaçlarını karşılaması. Tarım Satış Kooperatiflerinin ise birleşerek bölgesel birlikler meydana getirmeleri tipik yatay entegrasyon örnekleridir. Ülkemizdeki Tarım Satış Kooperatiflerinin ve Birliklerinin Ürünün toplanması, ambalajlanması, işlenmesi ve satışının sağlanması yolundaki çalışmaların tümü tipik bir dikey entegrasyon örneği teşkil etmektedir. Örne-

1/ Z. Gökalp Mülayim. Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Federatif Örgütlenmesi ve Başlıca sorunları Üzerine Bir Araştırma. Z. F. Yayınları 463. Ank. Üni. 1970.

2/ Z.G. Mülayim. a.g.e. Muhtelif sayfalar.

ğın, Tarım Satış Kooperatiflerinin Çırcır Fabrikaları, Margarin Fabrikaları,

Zeytinyağı Fabrikaları ve Sabun Fabrikaları gibi.

III. SONUÇ

Ekonomik gelişmelere bağlı olarak tarımsal ürünlerin üretilmesi ve pazarlanmasında bünyesel bir çok değişiklikler olmaktadır. Bu değişimler yeni uygulamalar, yeni politikalar gereğini doğurmaktadır. Zira, artan karşılama, günün şartlarına uymak ilkel üretim ve pazarlama yöntemleri ile karşılanamamaktadır.

Üretim üniteleri, faaliyetlerini rasyonel bir şekilde yürütebilmek için kendi aralarında entegrasyona gitme, bütünleşmeleri gereği vardır.

Yatay etegrasyonlarda, çok yönlü üretim yerine tek yönlü bir üretimin benimsenmesi, ürünlerin kalitatif ve kantitatif olarak pazar şartlarına uydurulması, üretim merkezlerinin teşkili ve arzın konsantrasyonu ile ürünleri toptan pazara arz etme ve bu toplu alış-veriş yapmanın avantajlarına kavuşma olanakları sağlanabilmektedir. Vertikal entegrasyonunun tarımsal faaliyetlerdeki uygulama şekilleri daha çok üretim sonrası safhalarda önem kazanmaktadır. Yukarıda sayılan hizmetlere yardımcı olan kooperatifler de müşterek tarımsal üretim ve tarımın müştereken geliştirilmesi için organize gruplardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Entegrasyonlar çerçevesinde bazı müşterek yapılabilecek faaliyetler veya çiftlik ekonomisinin bazı konuları üretici çiftliğinde kendi işi ile uğraşırken müştereken icra edilmekte ve çok daha olumlu neticelerle ulaşılabilmektedir. Bu durumlarda birey birlikte faaliyet göstermek ve birlikte kalkınabilmek için bir grup oluşturmak durumunda kalmaktadır.

İster toplumsal amaçlı yararlar grupları, ister demokratik manada kooperatifler ister muhtelif şekilli üretici birlikleri olsun hepsi tarımsal üretimin birlikte çabalarla artırılması, pazarlama koşullarını günün ihtiyaçlarına cevap verecek hedeflere yöneldiklerinden, kastedilen entegrasyon amaçlarına hizmet etmiş olmaktadır.

Bazı Avrupa ülkelerinde bilhassa son yıllarda geniş oranda uygulaması görülen entegrasyon gelişmeleri çiftlik işlerinin rasyonelleşmesi yanında emeğin produktivitesinin artırılmasını da sağlamaktadır. Bu değişimler ışığında denilebilir ki, bu gibi çok sayıda kurumlar ve bunlar sayesinde entegrasyonlar yakın gelecekte tarımsal yapımızın temel elementi olabilecektir.

SUMMARY

Producers in agriculture, make use of technological and organizational means to a great extent to keep up with the changing conditions. They have to adapt to the changes in obtaining the

production factors and selling their products. Modern marketing calls for a comprehensive system that deals with determining the demands in terms of price, quality, and location in addition to

collecting, grading, packaging, transportation, storage, processing, and distribution. This condition increases the need for the research on the supply and demand analysis, market structure, and fiscal policy.

In most cases integration is employed to meet these kinds of needs and to adapt to wide ranging structural changes. In fact in the east in industrial sec-

tion some advantages like wholesale transportation, production rationalization and market adaptation are being realized through horizontal integration. Vertical integration in terms of corporations and producers cooperatives etc. provides great advantages to the individuals and the society in obtaining production goods, processing and marketing services.

LİTERATÜR

Abrahamsen A. Martin, Scroggs L.C. Agricultural Cooperation. Selected Readings University of Minnesota press, Minneapolis.

Ak İktisat Ansiklopedisi. Ak Yayınları Cilt 1 Sermet Mat. İst. 1973

Akyol İ.Cevat. Karınca. Subat 1971 Sayı 40

Hatiboğlu Zeyyat. Pazarlamal. Hüsnütabiat Matbaası İstanbul 1968

Higgs, John" Vertical Integration in Western Europe" Montly Bulletin of Agricultural Economics and Statistic. FAO of the U.N. Rome Volume 12, Dec 1966

Müleyim, Z.G. Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Federatif Örgütlenmelerine Başlıca Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Ziraat Fak. Yay. 463 A. Ü. Basımevi 1970

Özkan, Vahap. Tarımsal Ürünlerin Pazarlanmasında Bünyesel Değişmeler

ve Rasyonel Pazarlama Sisteminin Geliştirilmesinde Entegrasyonun Önemi ve Uygulama İmkânları. Ata. Üni. Ziraat (Yayınlanmamış, Teksir)

Sak, Remzi. Kooperatifçilik Dersleri. İstanbul 1944

Serin, Necdet. Türk Ekonomisinde Entegrasyon Sorunları Semineri. MPM Yayınları No: 103

Schiller, Otto. Cooperation and Integration in Agricultural Production. Asia Publishing House. India, 1969.

Strecker, O. , Roller, G. Landwirtschaft und ihre Marktpartener Neue Formen der Zusammen arbeit, Hilturf p bei (westf) 1963.

Pekin, Tefvik. Teşvik Tedbirleri olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri. Ege Üniversitesi, Ziraat Fak. Yayınları No: 202, 1974